

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1506>

Volume 6 Issue 5, p. 347-370, May 2013

TÜRKİYE'DE KADINLARIN SİYASAL TEMSİLİ VE KOTA TARTIŞMALARI*

*POLITICAL REPRESENTATION OF WOMEN AND QUOTA DEBATES IN
TURKEY*

Yrd. Doç. Dr. Gökhan GÖKULU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Abstract

Reflections and implementations of proposed quota applications in order to increase the number of female representatives in local and general politics, which is one of the most significant indicators of women's active participation to politics, is one of the phenomena to be examined in the name of ensuring gender equality in politics within the forthcoming process in Turkey. This study examines the problem of achieving a quantitatively appropriate representation of women in decision-making mechanisms, which is an important dimension of women's active participation in the political life in Turkey. It will be discussed how women are represented in political system on a national and local level by understanding it in terms of descriptive representation in this study. After delineating representation of women in political life regarding the descriptive representation in Turkey, the study will analyze quota applications in Turkey. The quota debates, in which different sides offer different solutions, give us a fascinating glimpse into the current status of women in Turkish public opinion. After scrutinizing the socio-cultural factors that currently diminish women's participation in decision-making

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

processes, Turkey's position in world in terms of women's representation and the under-representation of women in national and local government units will be introduced. The idea advocating the quota applications state that female politicians and female leaders would be directed to policies, which would enable women to reach the equal social positions with a gender-sensitive approach and would allow for more applications, which would eliminate the inequality in opportunity that caused women to remain behind. The study will analyze the impact of the process of full membership in the European Union, combined with that of the local civil society organizations, in driving the relative increase of rates of women in the parliament in 2007 and 2011 general elections. Lastly, the study will examine both how the quota rules, which were implemented to increase the rate of the representation of women in political life, were generated and various discussions related with the topic.

Key Words: Representation of Women in Politics, Gender Quotas, Political Participation, Turkey.

Öz

Kadınların siyasete aktif olarak katılımının en önemli göstergelerinden biri olan yerel ve genel siyasette kadın temsilci sayısı ve bu sayıyı artırmak için önerilen kota uygulamalarının farklı ülkelerdeki yansımaları ve uygulanabilirliği, Türkiye'nin önümüzdeki süreç içerisinde siyasette cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına irdelemesi gereken olguların başında gelmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de kadınların siyasal yaşama aktif katılım önemli bir boyutu olan karar alma mekanizmalarında kadınların niceliksel temsil sorununu ve buna yönelik çözüm önerisi olan kota tartışmalarını incelemektedir. Çalışma Türkiye'de niceliksel temsil açısından kadınların siyasal yaşama katılım durumunu inceledikten sonra Türkiye'de parlamentodaki kota uygulamalarını inceleyecektir. Farklı tarafların farklı çözümler ortaya koyduğu kota tartışmaları, kadınların Türkiye'nin siyasi iklimindeki mevcut konumlarını görmeye yönelik etkili bir bakış sağlamaktadır. Kadınların karar alma mekanizmalarına katılımını engelleyen sosyo-kültürel faktörlerin neler olduğu irdelendikten sonra, Türkiye'nin kadın temsili konusunda dünyadaki konumu ve ulusal ve yerel yönetim birimlerinde kadınların eksik temsili ortaya konulacaktır. Kota uygulamalarını savunan görüş, kadın siyasetçilerin ve kadın liderlerin, cinsiyet duyarlı bir yaklaşımla, kadınların eşit toplumsal konuma gelmelerini sağlayacak politikalara yöneleceğini, kadınların geri kalmasına neden olan fırsat eşitsizliğini ortadan kaldıracak uygulamalara daha fazla yer vereceğini belirtmektedir. Çalışma, 2007 ve 2011 genel seçimlerinde kadınların parlamentoda temsil oranlarının göreceli olarak artmasında Avrupa Birliği tam üyelik sürecinin ve yerel sivil toplum örgütlerinin etkisini inceleyecektir. Çalışma son olarak kadın temsil oranını artırmaya yönelik bir çözüm olan kota uygulamalarının ne şekilde gerçekleştirildiğini ve bununla ilgili tartışmalarını inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadınların Siyasette Temsili, Kadın Kotaları, Siyasal Katılım, Türkiye.

Türkiye’de Kadınların Siyasal Katılımını Engelleyen Faktörler

Siyasal katılım aktif ve pasif siyasal katılım olarak kendini gösteren bir süreçtir. Pasif siyasal katılım oy verme davranışını içerirken, aktif siyasal katılım, parti kollarına üye olma, siyasetle ilgili sivil toplum kuruluşuna üye olma bizzat parti temsilciliği, milletvekilliğine aday olma gibi unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye’de cinsiyet bağlamında değerlendirdiğimizde pasif siyasal katılım açısından bir fark görünmemektedir. Siyasal katılımı oy verme açısından sınırlı tuttuğumuzda, kadınların erkekler kadar siyasal süreçlere katıldığını söyleyebiliriz. Eser ve Dinç (2007) Türkiye’de pasif siyasal katılımında cinsiyetler arasında önemli bir fark bulunmadığının altını çizerek, toplumsal statünün kadınların pasif siyasal katılımında belirleyici bir rolü bulunmadığını ifade ederler. “Siyasal katılımın seçmeye yönelik pasif eyleminde, kadının toplumsal statülerinin nitelikleri önemli değildir. Okur-yazar olma veya olmama, çalışan kadın veya ev kadını, evli ya da bekar, zengin veya yoksul gibi sosyo-ekonomik statü, eğitim, yaş gibi faktörlerin önemi olmamaktadır. Bu yüzden kadınlar için seçimlerde oy kullanma eğiliminde önemli problemler yaşanmamaktadır.” (Eser ve Dinç 2007:14). Bununla birlikte Türkiye’de aktif siyasal katılım olgusu açısından irdelendiğinde kadın ve erkek açısından ciddi farklılıklar bulunduğunu söyleyebiliriz.

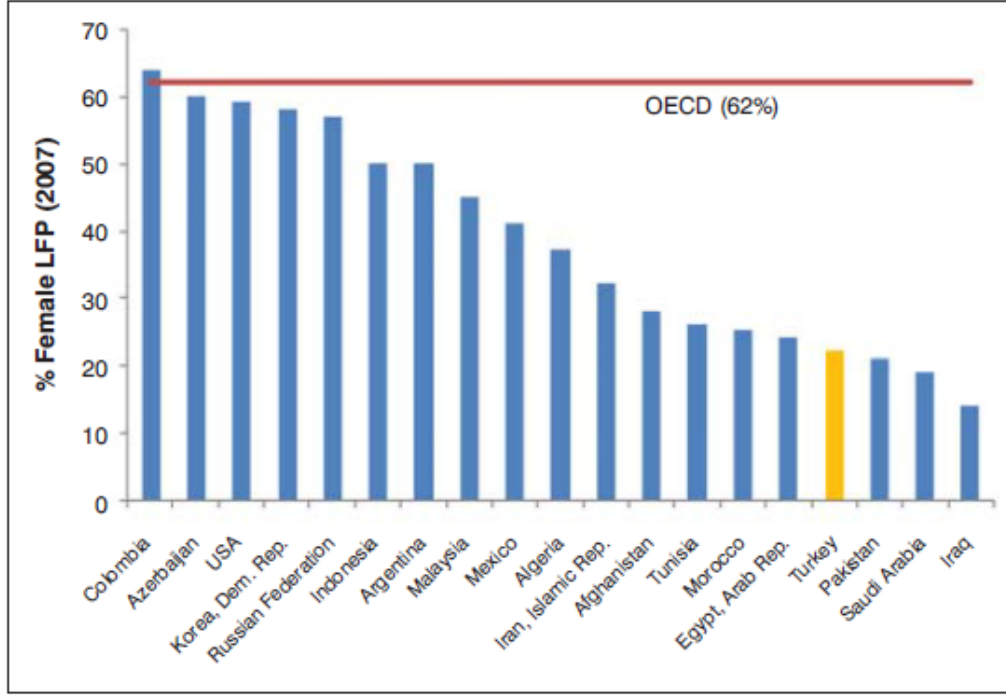
Siyasete ilgi duyma ve aktif olarak siyasete katılım açısından kadın ve erkek açısından ciddi farklar bulunduğu görüşü, Çoban’ın (2010) siyasi tercihler ve oydeğişimlerini incelediği çalışması da doğrular gözükmektedir. Çalışma Türkiye’de genel olarak kadınlarda oy verme eğiliminin oldukça yüksek çıktığını ortaya koysa da, siyasetle ilgilenmiyorum diyen kadınların oranının siyasetle ilgilenmiyorum diyen erkeklere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu anlamda çalışma aktif katılım açısından cinsiyet farklarının bulunduğunu doğrular niteliktedir.

Türkiye’de Aktif siyasal katılımın kadınlarda erkeklere göre daha düşük olmasının nedeni ataerkil değerler sisteminin günümüzde etkinliğini sürdürmesi bu bağlamda siyasetin erkek işi olarak algılanmasıdır. Kadınların siyasete aktif bir şekilde katılımını engelleyen sebeplerin başında kadına biçilen geleneksel roller ve cinsiyetin toplumsal iş bölümünü üzerinde etkili bir faktör olmaya devam etmesi gelmektedir. Toplumsal rollerin cinsiyet üzerinden belirlenmesi ve kadınların anne, eş ve evle ilgilenen kişi olarak varlığını sürdürebilmesine olanak tanıyan toplumsal yapı, kadınların siyasete aktif olarak katılımını engelleyen faktörlerin başındadır (Eser ve Dinç 2007:14).

Kadınların aktif siyasal katılımına engel olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği olgusu kadınların iş yaşamına aktif bir şekilde katılımını engellemektedir. Ekonomik bağımsızlık konusunda yaşanan sıkıntılara, toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı algı ve beklentiler de eklenince, kadınların iş yaşamıyla paralel biçimde siyasetle

ilgilenmelerinin önünde engeller oluşmaktadır. Tablo'dan görüleceği üzere, kadınların işgücüne katılım konusunda Türkiye'nin OECD ortalamasının oldukça altında kaldığı görülmektedir.

Tablo 1: Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımının Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması

Kaynak: WDI 2007, OECD Stat Extracts for 2007, Eurostat 2007 aktaran SPO 2009:1

Kadın istihdamı ve toplumsal statü açısından bir diğer sorun ise bu istihdamın gerçekleştiği sektör ve yerleşim yeri açısından göstermektedir. Kırsal kesimde ve tarım sektöründe gerçekleşen kadın istihdamının kadının toplumsal statüsü açısından negatif etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte büyükşehirlerde ve servis sektöründe yaşanan istihdamlarda ise kadının toplumsal statüsünde daha belirgin değişikliklere neden olmaktadır (Kağıtçıbaşı 1986:492).

Kadınların toplumsal statüsünü etkileyen bir diğer faktör eğitim seviyesidir. Eğitim kadınların iş yaşamında aktif bir şekilde rol almasını sağladığı gibi toplumsal rollerin sorgulanması ve cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi açısından da kültürel bir değere sahiptir. Eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin devam etmesi, kadınların toplumsal statüsünü etkilemekte, bu durum kadınların siyasette daha aktif bir biçimde rol almasına engel olmaktadır. Eğitim düzeyinin artması bireylerin dünyadaki ve yakın çevresindeki sorunlar konusunda daha bilgili ve duyarlı olmasını sağlamaktadır. Bu durum siyasetle ilgili konularda daha girişimci bir yapıya sahip olmayı ve aktif siyasetle ilgilenmeyi beraberinde getirmektedir. Altan'ın (2011:328) belirttiği gibi, eğitim bireylerin siyasal yaşam konusunda aydınlatarak onları siyasal sisteme entegre

eder. Bu bakımdan eğitim düzeyinin kadınlarda daha düşük olması onların aktif siyasal yaşama daha az katılmasını sağlayan faktörlerden biridir.

Türkiye’de eğitimde cinsiyet eşitsizliğini incelediğimizde, Birleşmiş Milletler’in Gender-Related Development Index verilerine göre eğitim düzeyi arttıkça cinsiyet eşitsizliğinin arttığı görülmektedir. Türkiye’de İlköğretim düzeyinde kız ve erkek çocukların eğitim oranları birbirine yakınken lise ve üniversite düzeyinde bu oran erkekler lehine artmaktadır. Yüksek insani kalkınma düzeyine sahip ülkelerde kız çocuklarının oranı erkekleri geçmekteyken Türkiye’de bu oranın daha düşük olması, eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin varlığını ortaya koymaktadır (Atlama ve Özsoy 2009:69).

Kadınların aktif siyasal katılımı eğitim, gelir düzeyi, çalışma koşulları gibi sosyo-ekonomik koşulların etkisi altında şekillenmektedir. Bununla birlikte siyasal katılımı aktif olarak gerçekleştirmede kadınların erkeklere oranla geri kalmasının tek nedeni belirtilen nedenler değildir. “Kadınların düşük düzeydeki siyasi temsili yalnızca sosyo-ekonomik faktörler ve cinsiyet kalıpları çerçevesinde şekillenmemiştir. Siyasal sistemin işleyişine hakim ataerkil yapı ve bu sistemin işleyişinde izlenen yol da kadınlara siyasal alanda yer açma konusunda yetersiz kalmıştır.” (Aydemir ve Aydemir 2011:19).

Kadınların siyasette daha aktif bir şekilde yer alması, sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesinin yanında siyasetteki ataerkil anlayışın değişmesiyle mümkün olacaktır. Siyaseti erkek işi olarak gören kültür, özellikle üst yönetici kademelerde kadınlara çok daha az oranda yer vermektedir. Bu durum kadın milletvekillerinin parlamentodaki temsil oranlarında da kendisini göstermektedir. Kadınlara seçilme hakkı verildiği ilk seçim olan 1935’den itibaren kadınların mecliste temsil oranı çok düşük düzeyde kalmıştır. Siyasetteki ataerkil kültürün yansıması olan bu yapısal sorun, kadınların yerel düzeyde siyasete aktif olarak katılma isteğinde kendini daha belirgin biçimde ortaya koymaktadır.

“2003-2004’te bir kadın kuruluşunun Ankara’da uyguladığı "Yerel Yönetimlerde Kadın Katılımı ve Temsili" projesinde, kadınların aday olma açısından en küçük yerel yönetim birimi olan muhtarlıklara gösterdiği ilginin, yerel yönetimlerdeki diğer karar organlarına yönelik ilgilerinin çok üstünde olduğu görülmüştür. Bu fark; siyasi partilerin iddia ettiği gibi, kadınların siyasete ve karar organlarına aday olmaya ve seçilmeye ilgisiz ve isteksiz olmadıklarını; siyasi partiler tarafından belirlenen adaylıklarda kadın aday oranının aşırı düşüklüğü, siyasi partilerin siyasette kadınları destekleyici bir yaklaşım, politika ve tutum geliştiremediklerini; siyasi partiler tarafından belirlenmeyen muhtar adaylığına gösterilen ilgi, kadınların siyasi partilerin kadınları dışlayıcı aday belirleme tutumu izlediklerinin farkında olduklarını göstermektedir.” (<http://www.ucansupurge.org>’dan aktaran Eser ve Dinç 2007:14).

Türkiye’de Kadınların Aktif Siyasal Katılımı Mevcut Durum

Kadınların siyasete aktif olarak katılımının en önemli göstergelerinden biri olan yerel ve genel siyasette kadın temsilci sayısı ve bu sayıyı artırmak için önerilen kota uygulamalarının farklı ülkelerdeki yansımaları ve uygulanabilirliği, Türkiye’nin önümüzdeki süreç içerisinde siyasette cinsiyet eşitliğinin sağlanması adına irdelemesi gereken olguların başında gelmektedir. Bu anlamda siyasette cinsiyet eşitsizliğinin öncelikli olarak temsil bakımından giderilmesi gerekliliği, cinsiyet ve siyasal katılımı ilgili mevcut yapısal sorunları tamamen ortadan kaldırmaya da, bu sorunların çözümüne yönelik uygulamaların cinsiyet eşitliği çerçevesinde değerlendirilmesini beraberinde getirecektir.

Kadınların siyasal sistemde ulusal ve yerel boyutta ne derece temsil edildiğini ortaya koymak siyasal temsil olgusunun tanımlayıcı temsil konusuna girmektedir. Tanımlayıcı temsil çok genel olarak “seçilmiş temsilcilerin sayısal yönden, grup üyelerinin gereksinimleri, içinde buldukları durum ve değerlerinin sözcüsü olmaktır.” (Gençkaya 2011:8). Bu durumda kadınların sayısal olarak mecliste temsil oranının toplumdaki kadın oranıyla paralellik göstermesi tanımlayıcı temsil kavramının konusunu oluşturmaktadır.

Tanımlayıcı temsil kavramı temsil edilen grubun çıkarlarının salt niceliksel temsil üzerinden sağlanan bir olgu olamayacağı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Daha açık bir ifade ile, demokratik temsil, temsil edilen grubun meclisteki niceliksel yansımından ziyade o grubun haklarını ne ölçüde savunduğu ve yansıttığıyla ilgili bir kavramdır. Tanımlayıcı temsil kavramına yönelik eleştirilerden biri de bireylerin mecliste birden çok çevrenin ve grubun haklarını savunma üzerine hareket ettiklerini temsil olgusunun tek bir boyutta gerçekleşemeyeceğini vurgulamaktadırlar.

“... siyasal temsil en basit şekilde, temsilcilerin temsil ettikleri grup için hareket ettiği inancına dayanır. Halbuki birçok temsilci, birçok farklı grup için hareket etmekte ve grup menfaatlerini bağlı buldukları kurumun hizmet ettiği ülke ya da toplum için arka plana atmaktadır. Örneğin bir kadın parlamenter, sırasıyla mensubu olduğu siyasi parti, seçmenleri, seçim bölgesi, ülkesi, cinsiyeti için hareket edecektir.” (Usal 2010:6).

Niteliksel temsil kavramı siyasi temsilcilerin, temsil edilen grubun haklarını ne ölçüde ve ne kadar savunduğu ile ilgili bir kavramdır. Bu anlamda siyasetteki etkinlik, temsilci sayısından ziyade bu temsilcilerin eylemleri ve etkisi üzerinden değerlendirmektedir. Niceliksel temsil olgusu, meclisteki temsilci sayısının o grubun haklarını savunma açısından garantör olamayacağı konusunda eleştirilse de sayısal çoğunluk, temsil edilen grubun sorunlarının gündeme getirilmesi ve buna yönelik uygulamaların gerçekleştirilmesi gibi önemli bir işlevi yerine getirebilir. Bu anlamda niceliksel temsil olgusu niteliksel temsilin karşısında konumlanan bir kavram değildir. Kimi durumlarda niceliksel temsil, toplumsal grupların aktif bir şekilde haklarının

korunmasına ve temsil edilmesine olanak tanıyan niteliksel temsilin gerçekleşmesini kolaylaştırır ve bu temsili mümkün kılar. Bu anlamda niceliksel temsil kadınların ve azınlıkların haklarının savunulmasını kolaylaştırır. (Mansbridge 1999:654).

Çalışma, kadınların niteliksel temsil açısından yerel ve ulusal düzeyde ne ölçüde temsil edildiğiyle ilgilenmektedir. Niteliksel temsil dolayısıyla bir toplumsal grubun yerel ve ulusal düzeyde ne derecede etkin bir şekilde savunulduğu siyaset bilimcilerinin çalışma alanına girmektedir. Çalışmamız kadınların siyasal hayata aktif katılım olgusunu niceliksel temsil üzerinden tartışmakta ve niceliksel temsil açısından Türkiye ve diğer dünya ülkeleri arasındaki farklılığı irdelemektedir.

Tablo 2: Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Parlamentodaki Oranları

Seçim Yılı	Parlamentodaki Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Kadın Oranı %
1935	395	18	4.6
1943	435	16	3.7
1950	487	3	0.6
1957	610	8	1.3
1965	450	8	1.8
1973	450	6	1.3
1991	450	8	1.8
1999	550	22	4.2
2002	550	24	4.4
2007	550	50	9.1
2011	550	79	14.3

Kaynak: Ka-der Kadın İstatistikleri (2012)

Kadınların mecliste nicelik açısından temsiline baktığımızda kadınlara seçilme hakkı veren ilk seçim olan 1935 yılından günümüze temsil oranları açısından kadın ve erkek arasında ciddi bir fark bulunduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte özellikle 2007 ve 2011 seçimlerinde kadının mecliste temsili açısından istatistiksel olarak ciddi bir artış bulunduğunu söyleyebiliriz. 2007 seçimlerinde bir önceki seçimlere göre kadın milletvekili sayısında % 100’ün üzerinde artış yaşanırken 2011 seçimlerinde ise 2007 seçimlerine göre % 50’den fazla artış yaşanmıştır. Bununla birlikte, meclisteki kadın erkek oranına ve dünyada kadının parlamentolarda temsil oranlarına baktığımızda

2007 ve 2011 seçimlerinde yaşanan bu artışın yeterli ve anlamlı bir artış olduğu söylenemez.

Birleşmiş Milletler ve Parlamentolar Arası Birlik'in 'Ulusal Parlamentolarda Kadın Temsil Oranları' çalışmasında kadın temsil oranları açısından Türkiye dünya sıralamasında 96. durumdadır. Bir önceki parlamento temsil oranı % 9.1 ile 101. sırada yer alan Türkiye temsil oranını %14.3 e çıkararak bu seviyeye yükselmiştir. Bununla birlikte Ulusal Parlamentolarda Kadın Temsil Oranları istatistikleri Türkiye'nin dünyada, niceliksel temsilin cinsiyet boyutu açısından oldukça sıkıntılı bir konumda olduğunu göstermektedir. Tablo Kadın temsili açısından dünyada ilk sırada bulunan 10 ülkeyi ve Türkiye'nin durumunu göstermektedir.

Tablo 3: Ulusal Parlamentolarda Kadın Temsil Oranı Dünya Sıralaması (2012)

Ülke	Seçim Yılı	Sandalye	Kadın Milletvekili	Kadınların Meclisteki Oranı
1. Ruanda	2008	80	45	%56.3
2. Andora	2011	28	14	%50.0
3. Küba	2008	586	265	%45.2
4. İsveç	2010	349	156	%44.7
5. Seyşeller	2011	32	14	%43.8
6. Senegal	2012	150	64	%42.7
7. Finlandiya	2011	200	85	%42.5
8. Güney Afrika	2009	400	169	%42.3
9. Nikaragua	2011	92	37	%40.2
10. İzlanda	2009	63	25	%39.7
96. Türkiye	2011	550	78	%14.3

Kaynak: IPU İstatistikleri <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> (Kasım 2012)

Bu rakamları değerlendirdiğimizde Türkiye’de kadınların mecliste temsil edilme oranının oldukça düşük düzeyde kaldığını söyleyebiliriz. Kadınların yerel siyasette aktif temsil oranlarına baktığımızda karşımıza ulusal temsil düzeyinden daha kötü bir tablo çıkmaktadır. Yerel yönetim organları olan belediye başkanlığı, il genel meclisi üyeliği, belediye meclis üyeliği ve muhtarlıklar, il ve mahalle bazında bireylerin yönetime aktif olarak katılımına olanak tanıyan yönetim birimleridir. Bu anlamda kadınların yerel yönetim organlarında aktif bir biçimde temsil edilmesi niceliksel temsil yoluyla kadınların hak ve taleplerinin yerel düzeyde daha sık ve etkin bir şekilde duyurulması anlamına gelecektir.

Kadınların yerel düzeyde temsil edilmeleri onların yerel düzeyde hizmetlere erişebilmesi kadın odaklı çözümlerin ve kentsel düzenlemelerin uygulanabilme olasılığını artırması bakımından önem taşımaktadır. Bu anlamda kadın odaklı yerel yönetim nicelik ve nitelik açısından kadınların yerel politikada aktif bir şekilde rol almasıyla mümkün olmaktadır. Özellikle çarpık kentleşme süreciyle ortaya çıkan hizmetlerin, cinsiyet eşitliği gözönüne alınmadan yürütülmesini önlemenin yolu, yerel yönetim kademelerinde daha eşitlikçi politikaların savunulması ve uygulanması ile mümkün olmaktadır. Bu anlamda kadınların yerel politikada yer alması, belediye hizmetlerindeki ayrımcılığı önleme adına gerçekleşmesi gereken ön koşullardan biridir. Her ne kadar biçimsel temsil kadınların hak ve taleplerinin savunulmasını güvence altına almasa da bu taleplerin etkili bir biçimde dile getirilmesine olanak tanıyan ön koşullardan biridir. Alkan (2004) niceliksel temsilin kadınlar açısından yerel siyasetteki önemini şu şekilde vurgulamaktadır;

“Uluslararası kadın hareketince geliştirilip BM’in uluslararası hedefleri arasına da girmiş ve resmi kabul görmüş bulunan %30’luk “asgari temsil eşiği”ne ulaşmadan, kadınların kendi cinslerinin sorun ve gereksinimlerini temsil etmeleri olanaklı görülmemektedir. Bu durumda yerel nüfusun yarısını oluşturan kadınların yerel meclislerde en az %30 oranında temsil edilmeleri zorunludur.” (Alkan 2004:76-77).

Yerel siyasette kadınların temsil oranlarına baktığımızda ulusal düzeyde temsil oranlarının bile altında bir katılımın olduğu görülmektedir. Bu anlamda Türkiye’de kadınların yerel siyasete katılımın genel siyasete katılıma göre oldukça düşük düzeyde kaldığı söylenebilir.

Tablo 4: Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Kadın Temsil Oranları

	Erkek Sayısı	Kadın Sayısı	Toplam Sayı	Kadın Oranı
Belediye Başkanı	2.924	26	2.950	%0.8
Belediye Meclis Üyesi	30.450	1.340	31.790	%4.2
İl Genel Meclis Üyesi	3.269	110	3.379	%3.2
Köy Muhtarı	34.210	65	34.275	%0.2
Köy İhtiyar Meclis Üyesi	137.848	329	138.177	%2.3
Mahalle Muhtarı	18.178	429	18.607	%2.3

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Şubat2012, Aktaran Ka-der Kadın İstatistikleri (2012)

Tabloya baktığımızda kadınların temsil oranları açısından yerel yönetimlerde ciddi bir sıkıntı olduğu görülmektedir. İstatistiklere göre, kadın belediye başkanı oranının %0,8 Belediye meclis üyesi oranının ise %4,2 olduğu görülmektedir. Özellikle belediye başkanlığı gibi yerel düzeyde kentsel hizmet politikalarına yön veren bir konumda 2950 belediye başkanından sadece 26’sının kadın olması cinsiyet temsili konusunda ciddi bir problemin varlığına işaret etmektedir.

Kadın temsil oranının genel olarak yerel düzeyde ulusal temsil oranına göre daha düşük kalmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Alkan (2004:75) kadınların yerel düzeyde kadın temsil oranının 3 boyutu olduğunu bildirerek, bu eksikliklerin, kadınların kurumsal siyasette simgesel bir boyut olarak algılandığından, kadınların toplumsal hareketliliğinin erkeklere oranla sınırlı olmasından ve son olarak yakın döneme kadar, kadın örgütlerinin yerel siyaseti ilgi alanının dışında bırakmasından kaynaklandığını belirtir. Bununla birlikte özellikle Ka-der gibi siyasetle ilgili sivil toplum kuruluşları son yıllarda yerel siyasette kadın temsili konusuna önem vermeye başladıkları görülmektedir. Ancak bu ilgi ve taleplerin, yerel yönetimlerde ve siyasette yer bulması, yerel siyasetin aday eksenli ve geleneksel yapısı nedeniyle dirençle karşılaşmaktadır.

Kadınların erkeklere oranla toplumsal hareketliliğinin sınırlı olması yerel düzeyde onların siyasetle ilgilenmelerini sağlayacak olanakların kısıtlı olmasını da

beraberinde getirmektedir. Bu açıdan kadınların küçük yerleşimlerde geleneksel ataerkil baskılara daha fazla maruz kalacağı (Alkan 2004:75) gerçeğinden hareketle kadınların yerel düzeyde sosyal mobilitésinin son derece sınırlı olduğu söylenebilir. Kadınların yerel temsil açısından sorunlu olan temsil oranlarının bir diğer nedeni, özellikle 1980’lerden itibaren neoliberal politikaların etkisini kentte daha fazla hissettirmesi dolayısıyla bu ilişki ağı içerisinde kadınların rantın dağıtıldığı meslek gruplarıyla etkileşiminin zayıf olmasıdır (Alkan 2004: 75).

Dünyada yerel siyasetteki kadın oranlarına baktığımızda ülkemize göre daha yüksek bir oranda katılımın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yerel yönetim hizmetlerinin dağıtılmasında kilit konuma sahip belediye başkanlığındaki kadın oranı belediye meclis üyeliğine göre daha düşük düzeydedir. Avrupa ülkeleri açısından durumu değerlendirdiğimizde ise kadın belediye başkanlarının ve meclis üyelerinin temsil oranının dünya ortalamasından daha yüksek olduğu söylenebilir. Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler(UCLG) kuruluşunun 54 ülkeyi kapsayan çalışmasındaki istatistiklere baktığımızda dünyada kadın belediye başkanlarının oranı % 9 iken kadın belediye meclisi oranı %21’dir. Avrupa ülkelerindeki duruma baktığımızda ise kadın belediye başkanlarının oranı % 10.5 iken belediye meclisi oranı %24 civarındadır.(Çadır 2011: 31-32)

Yerel siyasette dünyada kadın temsil oranlarına baktığımızda özellikle yönetici kademelerinde kadınların temsil düzeylerinin oldukça düşük olduğu söylenebilir. Kadınların yerel siyasette ulusal siyasete göre daha düşük bir oranda temsil edilmesi bu konudaki ulusal politikaların ve kota uygulamalarının, yerel düzeyde yönetici kademelerinde uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Genel olarak kadınların siyasette daha fazla yer alabilmesi partilerin kendi iç disiplini yoluyla almış olduğu kararlar ya da ulusal düzeyde belirlenen kota uygulamaları yoluyla sağlanmaktadır. Dünyada ve Avrupa’da kota uygulamaları ve Türkiye’de bu sistemlerin uygulanabilirliği çalışmanın son bölümünde ele alınacaktır.

Siyasette Kadın Kotası ve Dünyadaki Uygulamaları

Kadınların siyasette niceliksel temsil açısından kritik oran olan % 33 oranını sağlamak için getirilen düzenlemelerden birisi de kota uygulamasıdır. Kota uygulaması kadınların siyasette aktif ve yeterli düzeyde temsil edilmesinin önüne geçen ekonomik, toplumsal ve siyasal engelleri aşmak için uygulanan pozitif ayrımcılık politikasıdır. Günümüzde pek çok devlet, kadınların hak ve taleplerinin dile getirilmesi açısından önemli bir ön koşul olan yeterli niceliksel temsil oranına bu uygulamalar yoluyla sahip olmayı amaçlamaktadır.

“ Kota sistemi siyasette kadınlara eşit temsil hakkını sağlamaya yönelik bir pozitif ayrımcılık sistemidir. Anayasa ve seçim yasalarınca ulusal ya da bölgesel düzeyde öngörülen kadın kotaları olabildiği gibi partilerin aday gösterdikleri kadın

sayısı ve adayların sıralanma biçimlerine ilişkin ilkelerin benimsenmesi de bir kota şekli olabilir.” (Aydemir ve Aydemir:2011:34).

Kota uygulamalarını savunan görüş, kadın siyasetçilerin ve kadın liderlerin, cinsiyet duyarlı bir yaklaşımla, kadınların eşit toplumsal konuma gelmelerini sağlayacak politikalara yöneleceğini, kadınların geri kalmasına neden olan fırsat eşitsizliğini ortadan kaldıracak uygulamalara daha fazla yer vereceğini belirtmektedir. Buna göre kadın siyasetçiler kadın seçmenlerin çıkarlarını daha iyi savunmaları gibi, siyaset ve yönetimdeki karar alma ve uygulama süreçlerine kadın perspektifinden yaklaşırlar (Htun 1998:15).

Kota uygulamaları niceliksel temsil açısından yeterli oranda temsil edilemeyen kadınların getirilen düzenlemelerle, ulusal ya da yerel meclislerde belirli bir oranda temsil edilmelerine olanak tanıyan bir uygulamadır. Kota uygulamaları kimi zaman seçmenin iradesine ve tercihlerine bir müdahalede bulunulduğu gerekçesiyle eleştirilebilir. Bununla birlikte uygulama açısından değerlendirdiğimizde seçimlerde adayları seçmenler değil, partiler ve parti üst yönetimi belirlemektedir. Bu bakımdan kota uygulaması seçmenin iradesini değil bu adayların cinsiyet açısından daha eşitlikçi bir yapıda bulunmasını sağlamaktadır.

“Dünyada mevcut seçim sistemlerinin çoğunda adaylar doğrudan seçmen tarafından seçilmezler; adaylar önceden siyasal partiler içindeki seçici mekanizmalar tarafından belirlenir ve seçmene sunulur; seçmen kendine uygun bulduğu adayı seçer. Siyasal partiler içinde, aday seçici mekanizmalarındaki kadınları eleyen 'cinsiyetçi bakış'ı aşmak, kota politikalarının asıl amacıdır. Cinsiyet kotası sayesinde, kadın adayların siyasal partilerin aday belirleme süreçlerinde ortaya çıkan 'cinsiyet ayrımcı' elemeyi aşarak doğrudan seçmen tarafından değerlendirilmesi sağlanır.”(Tüsiad, Kagider 2008:258).

Kadınların temsilde niceliksel eşitliği sağlama adına düzenlenen kota uygulamaları dünyada 100'ün üzerinde ülke tarafından uygulanmaktadır. Bununla birlikte uygulanan kota sistemleri her ülke için aynı şekilde gerçekleşmemekte, ülkeler kendi seçim sistemi ve siyasal kültürü doğrultusunda farklı uygulamalara gitmektedirler. Kota sistemini düzenleyen kurum ya da kişiler üzerinden değerlendirildiğinde dünyada temelde 3 farklı kota uygulamasının olduğu görülmektedir.

Gönüllü Kota Uygulamaları: Gönüllü kota uygulamaları adından da anlaşılabilceği gibi siyasal partilerin belirli oranda kadını seçimlerde aday göstermesine yönelik uyguladığı isteğe bağlı kotalardır. Bu sistemde belirlenen kotanın ihlali durumunda herhangi bir yaptırım söz konusu olmamaktadır. Gönüllü kota uygulamaları genellikle demokrasi kültürünün yerleştiği ve toplumsal alanda kadın erkek eşitliğinin pek çok alanda sağlandığı İskandinav ülkelerinde uygulanmaktadır.

Yasal Kota Uygulamaları: Bu tür kotalar partilerin seçim listelerinde belirli sayıda ya da oranda kadın aday göstermesini yasalar çerçevesinde zorunlu kılan

kotalardır. Bu düzenlemeler bazı ülkelerde anayasa üzerinden gerçekleşirken bazı ülkelerde ise yasalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yasal kota uygulamalarının özelliğinden biri de bu kotalarda kadınların seçilme garantisinin olmadığıdır. Partilerin listeleri belirleme esnekliği nedeniyle bu kota uygulamasında kadınlar listenin arka sıralarında yer alabilmektedir. Bu kota sisteminin gönüllü sistemden ayıran bir diğer özellik ise yasalar üzerinden belirlendiği için ihlali durumunda bir yaptırımın ön görülmesidir.

Kadınlar İçin Ayrılmış Koltuklar: Bu sistemde kadınlar için belirli sayıda milletvekilliği sayısı ayrılır ve bu sayede kadınların mecliste belirlenen oranda temsili garanti altına alınmış olur. Bu sistemin yasal kotalara göre avantajı, kadınların mecliste belirli bir oranda temsil edilmesini garanti altına almasıdır. Bu anlamda kadınların temsil oranını partilerin insiyatifine bırakmadığı için etkili ve sonuca yönelik bir uygulama olarak değerlendirilebilir.(Usal 2010:121-122).

Kadının siyasette daha fazla temsil edilmesine yönelik gerçekleştirilen politikalara ve uygulamalara bakıldığında, kadınların siyasal temsili aşamalı olarak sürece yayan bir şekilde artıran ülkeler ile yasal kota uygulamaları aracılığıyla kadının siyasetteki temsili hızla bir şekilde artıran ülkelerin varlığından bahsedilebilir. İlk tür ülkeler, kadının siyasetteki temsili, kadının sosyal konumunu güçlendirici bütüncül politikalarla destekleyen ve cinsiyet eşitliğinin genel anlamda kazanılmasıyla kadının siyasetteki temsil oranını artıran ülkelerdir. Norveç, İsveç, Danimarka gibi ülkeler kadının siyasetteki temsil oranını aşamalı bir şekilde artıran ülkelere girmektedir. Bununla birlikte bu model sadece İskandinav ülkelerinde başarılı olmuştur. Bu durum, ekonomik, siyasi ve kültürel boyutları bulunan yapısı nedeniyle, toplumsal cinsiyet eşitliğinin oldukça yavaş gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun bir göstergesi de, gönüllü kota uygulamalarının henüz gündeme geldiği 1980’lerde bile İskandinav ülkelerindeki siyasetteki kadın temsil oranının %20-30 düzeyinde olmasıdır. (Dahlerup ve Freidenvall 2005:27).

Kadının siyasetteki temsili ile ilgili diğer yöntem ise aşamalı bir süreçten ziyade yasal düzenlemeler yoluyla kadının siyasetteki temsil oranını hızlı bir şekilde artıran uygulamalardır. Kadının siyasette temsil oranının kotalar yoluyla hızlı bir şekilde artırılmasını savunan görüş, kadının eşit toplumsal haklara kavuşmasının, toplumdaki görünmeyen bariyerler ve önyargılar nedeniyle oldukça yavaş bir şekilde gerçekleştiğini ifade ederek sonuca yönelik yasal düzenlemelerin gerekli olduğunun altını çizmektedirler. Bu yaklaşım kota sisteminin pek çok ülkede uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin kota uygulamaları neticesinde ilk seçimlerden sonra kadınların mecliste temsil edilme oranı Arjantin’de %6’dan % 19’a Kosta Rika’da % 19’dan %35’e Güney Afrika’da ise %30 oranına çıkmıştır(Usal 2010:120).

Kadınların siyasal hayata katılımını kademeli olarak artırma yaklaşımı, bu sürecin diğer ülkeler açısından çok yavaş işleyeceği ve her toplumsal yapının aynı gelişimi sağlayamayabileceği noktasından eleştirilmektedir. Bu anlamda özellikle siyasette kadın temsilinin çok düşük olduğu ülkelerde bu değişimi gerçekleştirmek oldukça uzun sürecektir. Danimarka, İsveç, Norveç gibi gelişmiş ülkelerde bile, kadının siyasetteki temsil edilme oranının %20'nin üzerine çıkması 60-70 yıllık bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Bu anlamda fırsat eşitliği üzerinden siyasal katılımı sağlamaya yönelik yaklaşımlar günümüzde yerini sonuç eşitliğini hedefleyen uygulamalara bırakmıştır (Dahlerup ve Freidenvall 2005:27).

Kota uygulamaları genel olarak değerlendirildiğinde, İskandinav ülkelerinin uyguladığı aşamalı ve gönüllü kota uygulamaları, siyasette kadın temsilini çok uzun bir sürede artırdığı gerekçesiyle uygulamada tercih edilmemeye başlanmıştır. Bu sistemin yerine belirli anayasal ve yasal yaptırım uygulayan kotaların sıklıkla uygulanmaya başlandığı söylenebilir. Hızlı çözüm modeli olarak da adlandırılan bu sistemin, kadınları siyasette göstermelik bir vitrin olarak kullanması tehlikesi bulunmaktadır. Bu anlamda siyasette kadın temsil oranını yasal kota uygulamaları ile artıran Afganistan, Ruanda, Mozambik, Irak gibi ülkelerin, kadınların eğitim hizmetlerine erişme, kadın istihdam oranları ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi, kadının toplumsal yaşamında cinsiyet eşitliğini gösteren alanlarda büyük kazanımlara sahip olduğunu söylemek zordur.

Türkiye’de Kota Politikaları ve Uygulamaya Yönelik Tartışmalar

Yasal kota uygulamalarının kadının toplumsal yaşamındaki yerini güçlendirebilmesi ve göstermelik bir uygulama olmaktan çıkarılması kota uygulayan ülkelerdeki aktörlerin faaliyetleri ve etki alanına bağlı olarak değişen bir durumdur. Bu anlamda yasal kota uygulamalarının gerçekleşmesinde önemli bir role sahip sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri ve uluslararası organizasyonlarla girdikleri işbirliği büyük önem taşımaktadır. Sivil toplum örgütleri ve cinsiyet eşitliği ile ilgili faaliyet gösteren uluslararası organizasyonların işbirliği, siyasi aktörlere ve hükümetlere daha etkin bir baskı uygulamayı sağlayabilir.

Bununla birlikte sivil toplum örgütlerinin yeterince güçlü olmadığı, demokrasi kültürünün tam olarak yerleşmediği ülkelerde, kadınların siyasal sistemde niceliksel artışının sağlanmasıyla, toplumsal cinsiyet eşitliğini yakalanacağını iddia etmek zordur. Bu durumun nedeni politikacıların ve hükümetlerin kadın kotasını artırmayı, - cinsiyet eşitliği ile ilgili temel meselelere dokunmadan- pragmatik sebeplerle kabul etmesi ve şeklen de olsa kadın duyarlı olduğunu kamuoyuna yansıtmak istemesidir. Bu anlamda siyasetle ilgili ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin bu alandaki aktif faaliyetleri ve baskısı bu sürecin başarısı açısından önem kazanmaktadır.

Avrupa Birliği Üyelik Sürecinin ve Sivil Toplum Örgütlerinin Kadın Temsili ve Kota Üzerine Etkileri

Kadın temsili ve kota uygulamalarının hükümetlerce kabul edilmesi açısından önemli faktörlerden biri de kadının siyasette eşit temsili konusunda hükümete yapılan uluslararası baskılardır (Krook 2008:352). Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik başvurusunu değerlendirdiğimizde, siyasette kadın temsilindeki eksikliklerin Avrupa Birliği tarafından ilerleme raporları aracılığıyla altının çizilmesi, Türkiye’nin bu konuda daha fazla adım atmasına neden olacak uluslararası baskı unsurunu oluşturduğu söylenebilir.

Türkiye, Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakere süreci içerisinde bulunduğu yerel sivil toplum örgütlerinin, ortak faaliyet gösterecekleri uluslararası kuruluşlarla yapacakları işbirliği ve faaliyetler hükümetlerin üzerinde daha etkili sınırlandırma etkileri yapabilmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girme sürecindeki politikalar ulusal düzeydeki politikalarını ve buna yönelik uygulamalarını etkilemektedir. Türkiye’deki toplumsal ve siyasal alanda yaşanan ve önümüzdeki dönemlerde yaşanacak dönüşümlerde Avrupa Birliği’nin önemli bir faktör olduğu açıktır. Müftüler Baç (2005:18) Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki politikalara ve dönüşüme etkisini vurgularken görüşme sürecinin Türkiye’nin demokratikleşme hamleleri açısından dışsal bir güç olarak belirleyici olduğunu, Avrupa Birliği’nin Türkiye’nin demokratikleşmesindeki tek etmen olmadığını ancak bu süreçte önemli bir role sahip olduğunun altını çizmektedir.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girme süreci doğrultusunda kadınların siyasal alanda daha aktif bir şekilde yer almasını sağlayacak itici güçlerden birini oluşturacaktır. Avrupa Birliği Komisyonu, aday ülkenin müktesebata uyum alanında kaydettiği ilerlemeleri veya bu alanda gözlemediği eksiklikleri yıllık bazda ilerleme raporlarıyla değerlendirir. Türkiye’nin Avrupa Birliğine giriş sürecindeki ilerleme raporları da karar alma mekanizmalarında kadın temsili açısından eksiklikler olduğunun altı çizilmiştir. Bu anlamda karar alma mekanizmalarında kadın temsili konusunda yaşanan eksikliklerin belirtilmesi hükümetlerin bu konulara daha fazla ağırlık vermesine neden olmaktadır.

Avrupa Birliği Türkiye’nin birliğe giriş sürecinde karar alma mekanizmalarında kadınların eksik temsil edildiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Avrupa Birliği, Türkiye’ye cinsiyet kotasının uygulaması açısından herhangi bir kota uygulamasının yürürlüğe konulması yönünde bir talepte bulunmamıştır. Ancak Avrupa Birliği kadın hakları konusunda eşitliğin sağlanması adına uygulanan kota uygulamalarına sıcak bakmaktadır. Avrupa Birliği’nin 1999’da yürürlüğe koyduğu Amsterdam Anlaşması, hem AB’nin kendisini hem de üye ülkeleri bağlamaktadır. Anlaşmanın 141. maddesine göre eşitliğin sağlanması için kadınlara özel avantajlar sağlanması gereklidir ve bu bir

ayrımcılık değildir. Avrupa ülkelerinde kota uygulamaları yaygın olarak hayata geçirilmektedir (<http://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=20272>). Türkiye'nin birliğe tam üyelik görüşmelerini göz önüne aldığımızda, kadınların siyasette eşit temsili konusunda daha etkin önlemler alma talebi gündemde kalmaya devam edecek bu durum da siyasetle ilgili kadın haklarını savunan sivil toplum örgütlerinin gücünü artıracaktır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve ilerleme raporları hükümetleri olduğu kadar kadın haklarıyla ilgili sivil toplum kuruluşlarını da etkileyen bir yapıya sahiptir. Ülke içerisindeki sorunların denetlenmesi ve bu durumun hükümetler tarafından ciddiye alınması, sivil toplum kuruluşlarının bu sorunlarla ilgili hükümete uyguladığı baskı gücünü artıran bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği giriş sürecinde, sivil toplum örgütlerinin hükümeti etkilemek amacıyla yapmış olduğu faaliyetler, iktidar organları tarafından daha fazla dikkate alınma olasılığı yüksektir.

Türkiye'de kadının siyasal yaşamda daha etkin olarak katılmasını destekleyen sivil toplum kuruluşlarının başında Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği gelmektedir. 1997 yılında kurulan bu sivil toplum örgütü kadınların siyasal yaşamda ve karar alma mekanizmalarında daha aktif bir şekilde yer alması için faaliyetlerde bulunmaktadır. Kader kadınların siyasal alanda daha aktif bir şekilde temsil edilmesini sağlama adına diğer sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde hareket etmekte, Türkiye'deki diğer feminist aktivistlerin ve gruplar tarafından da desteklenmektedir. Kader kadınların siyasetteki daha aktif katılımı sağlamak adına amaçladıkları ilkeleri şu şekilde belirtmektedir;

"Kadınların politikaya katılımını engelleyen ekonomik, sosyal, kültürel ve yasal engellerin ortadan kaldırılması, Kadınların karar mekanizmalarında eşit temsili sağlamak için geçici özel önlem politikalarının yasalarda ve siyasi parti tüzüklerinde yer alması, Partili ve partisiz kadınların güçlendirilmesi, aday olmaya teşvik edilmesi ve görünür kılınması, Siyasi partilerde yer alan kadınlar arasında; onlarla kadın hareketi arasında, kadın sorunları ve politikaları konusunda iş ve güç birliğinin gelişmesi amacıyla, lobi, savunma, kampanya, örgütlenme ve eğitim çalışmaları yapmaktır." (<http://www.ka-der.org.tr/tr/container.php?act=unlimited00&id00=111>).

Ka-der, kadınların politik yaşama aktif olarak katılma mücadelesini sadece yerel sivil toplum kuruluşları ve aktivistlerle işbirliği içerisinde bulundurarak gerçekleştirilmekte, aynı zamanda uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla da ortak faaliyetler de bulunmaktadır. Bu durum Ka-der'in etki gücünü ve taleplerinin dikkate alınma olasılığını artırmaktadır. Özellikle uluslararası mecrada meşruiyet kazanmayı önemseyen ve bunun için uluslararası denetleme ve gözlem raporları konusunda hassas olan hükümetler ve ülkelerde, yerel sivil toplum örgütlerinin uluslararası kuruluşlarla yaptıkları işbirlikleri etkili olmaktadır.(Howard'dan 1990 aktaran Krook 2008:356).

Ka-der ulusal düzeydeki kadın toplum örgütleriyle ve feminist aktivistlerle işbirliğinin yanında, uluslararası kadın toplum örgütleriyle ve diğer kuruluşlarla işbirliğine girerek siyasette kadın temsili konusunda daha güçlü lobi faaliyetlerinde bulunmaktadır. Kadın Adayları destekleme ve eğitime derneğinin uluslararası işbirliği yaptığı kuruluşlar şu şekildedir; Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA), Global Fund for Women, The Black Sea Trust for Regional Cooperation, German Marshall Fund, The United Nations Democracy Fund (UNDEF), Hollanda Konsoloslugu, İsveç Konsoloslugu, Friedrich Ebert Stiftung (FES).

Kadının siyasette temsili açısından öne çıkan bir kurum olarak Ka-der, seçim ve atamayla gelinen tüm karar organlarında kadınların eşit bir biçimde temsil edilmesi adına faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütüdür. Ka-der, 2007 genel seçimleri öncesinde yürüttüğü ve “Meclise girmek için erkek olmak şart mı” sloganıyla kamuoyunda yankı bulan bıyıklı kadınlar kampanyasıyla siyasal partilerin dikkatini çekmeyi başarmış ve bir önceki döneme göre parlamentoda kadın temsiliinde yaşanan %100’ün üzerindeki artışa etkide bulunmuştur.(Gökulu ve Sarı 2008:125-126). Ka-der, 2011 genel seçimleri öncesi ise, bir önceki slogandan farklı olarak daha çok kadının meclise girmesi gerektiği vurgusunu terk edip mecliste kadın erkek eşitliği sağlanması fikrini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Dernek siyasette eşit temsil vurgusunu "Eşit Temsil için 275 Kadın!", "Gerçek Demokrasi için 275 Kadın!", "Yeni Anayasa için 275 Kadın!" ve "Engelleri Aşmak için 275 Kadın!" sloganları üzerinden kamuoyuna duyurdu ([http://www.ka-der.org.tr/tr/basin.php?act=sayfa &id00 = 110&id01=99&menu=](http://www.ka-der.org.tr/tr/basin.php?act=sayfa&id00=110&id01=99&menu=)).

Türkiye’nin Avrupa Birliğine tam üyelik süreci ve bu konuda izleme raporları diğer pek çok alanda olduğu gibi Türkiye’nin demokratik reformlarını gerçekleştirme açısından itici bir güç olmaktadır. Bu etki, sadece dışsal bir etken olarak kendini göstermemekte, yerel sivil toplum örgütlerinin etki ve baskı gücünü artırarak, siyasi taleplerin daha fazla gündeme gelmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan Türkiye’de kadınların siyasette karar alma mekanizmalarında daha fazla yer alması gerektiği yönünde talepler önümüzdeki süreçte daha fazla gündeme gelecektir.

Kota Uygulamaları açısından Türkiye’de Mevcut Durum

Kota uygulamalarının, yasal ve anayasal düzenlemeler doğrultusunda belirlenmesi, parlamentolarda kadın temsil oranını hızlı bir şekilde artıran bir uygulamadır. Bu nedenle kadının siyasette temsil oranını artırmak isteyen pek çok ülke siyasette kota uygulamalarını benimsemekte ve bununla ilgili yasal, anayasal düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Türkiye’de günümüze kadar olan süreçte yasal ve anayasal düzenlemeler ile belirlenmiş bir kota uygulaması bulunmamaktadır. Partiler gönüllü olarak kendi aldıkları kararlarla kota uygulamalarına gitmekte ve bu doğrultuda adaylarını belirlemektedirler. Bununla birlikte partilerin gönüllü kota

uygulamaları herhangi bir yaptırım getirmediğinden, belirlenen kotalara uyma konusunda problem yaşanmaktadır.

Türkiye’de kadının parlamentoda temsil edilme oranlarına baktığımızda 1930’lardan 2007 seçimlerine kadar olan süreçte bu oranın hiçbir zaman %4,5’u geçmediği görülmektedir. 2007 genel seçimlerinde bu oran %9,1’e 2011 seçimlerinde ise %14,3’e çıktığını görmekteyiz. Marshall (2010:76) son iki ulusal genel seçimdeki bu artışın parti içi kota uygulamalarından kaynaklanmadığının altını çizerek bu artışta Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının rolünün bulunduğunu belirtmektedir.

Türkiye, kadınların siyasette temsil oranı açısından Avrupa ülkelerinin oldukça gerisinde kalsa da, kadın haklarıyla ilgili sivil toplum örgütlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği içerisine girmesi ve hükümetler üzerindeki ikna gücünü ve baskısını artırması kadınların mecliste daha fazla temsilinde etkili olmuştur. Benzer bir biçimde, Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecindeki izleme raporlarının iktidar partisi tarafından önemsenmesi ve iktidar üzerinde sınırlayıcı bir güç oluşturması, son iki seçimde Türkiye’de kadınların parlamentoda temsil oranını artıran unsurlar olarak ön plana çıkmışlardır.

Türkiye’de siyasette kota uygulamaları 1990’larda partilerin kendi kararıyla aldıkları uygulamalarla birlikte siyasi literatüre giren bir olgudur. Bununla birlikte bu uygulamaların kadının siyasette temsil edilme oranlarını ciddi oranlarda artırdığını söyleyebilmek zordur. Daha açık bir şekilde ifade edilirse siyasette partilerin uyguladığı gönüllü kota uygulaması varılmak istenen hedefin çok gerisinde kalmış, parti yöneticilerinin ve politikalarının inisiyatifine bırakılmıştır.

Türkiye’de kota uygulamaları, ilk kez Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin 27-28 Ocak 1990 tarihlerinde toplanan 5. olağanüstü kurultayında bir tüzük değişikliğine gidilmesi sureti ile uygulanmaya başlanmıştır. Bu değişiklikte Parti, yönetim organlarında en az %25 temsil oranını öngörmektedir. Bununla birlikte partinin aldığı bu karar, kurultay delegeliklerinde ve milletvekili aday listelerinde uygulanmamış bu nedenle siyasette cinsiyet eşitliğine somut herhangi bir etki yaratmamıştır (Tekeli ve Koray,1991:109).

Kadın kotası konusunda Milliyetçi Hareket Partisi ve Demokratik Sol Parti, parti içi uygulamalarda herhangi bir kadın kotası belirlememişlerdir. Milliyetçi ve muhafazakar kimliği ile ön plana çıkan ve 2011 genel seçim sonuçlarına göre, mecliste en yüksek çoğunluğa sahip 3.Parti olan Milliyetçi Hareket Partisi ise, 2009 yerel seçimlerinde Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği’nin yapmış olduğu kampanyaya karşı çıkarak, siyasette kota uygulamasına karşı bir tavır sergilemişlerdir. Partinin kadın kolları başkanı kota uygulamasını desteklemediğini belirterek kotanın kadınlara bir lütuf olarak sunulduğunu belirtmektedir. (<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=916157&CategoryID=97>).

Sağ görüşü temsil eden Doğru Yol Partisi ise milletvekili adaylığı için kadınlara %10 barajını uygulamaktadır. Partilerin uyguladıkları kota açısından değerlendirdiğimizde bu duruma istisna olarak örnek verebileceğimiz iki parti bulunmaktadır. ÖDP ve DTP uyguladıkları parti politikalarında sırasıyla %30 ve %40 kadın kotası uygulamaktadırlar.

Kota uygulamaları açısından bakıldığında 2007 ve 2011 genel seçim sonuçlarına göre mecliste Ana muhalefet partisi konumundaki Cumhuriyet Halk Partisi’nin bir önceki genel seçim tarihi 2011 yılına kadar karar organlarında %25 oranında cinsiyet kotası uygulama kararı bulunduğunu, buna karşın alınan kararın uygulamada bu oranı yakalayamadığını söyleyebiliriz. Cumhuriyet Halk Partisi 26 Şubat 2012 tarihinde yaptığı olağanüstü kurultayda uyguladığı kota sınırını, %33 düzeyine çıkarmıştır. Bu uygulama dünyada asgari temsil düzeyini baz alması açısından ilerici bir adım olarak görülebilir. Bununla birlikte siyasal partilerin kadını bir vitrin olarak görmesi ve karar organlarında ve milletvekili belirlemede bu oranların bugüne kadar gerçekleşmemesi kafalardaki soru işaretlerinin silinmesine engel olmamaktadır. Bu durumun nedeni Türk siyasetindeki merkezîyetçi yapı nedeniyle, yapılan kota uygulamalarının kadınların gücünü değil partinin gücünü artıran bir unsur olarak rol oynamasıdır.(Kılıç 2000’den aktaran Sitembölükbaşı 2007:26). Bu anlamda uygulanan kota politikasının kadının daha fazla temsil edilmesine olanak tanıyan yönetim birimlerinde değil daha alt kademelerde gerçekleşen bir uygulama olduğu söylenebilir. Bu durumun göstergesi Cumhuriyet Halk Partisi’ne üye olan kadınların oranı %30 civarında iken 2011 genel seçim sonuçlarına göre partide kadın milletvekili oranının %14 düzeyinde kalmasıdır.

Kadın ve kota uygulamaları konusunda iktidar partilerin uyguladığı politikalar ve bu uygulamalara yönelik bakış açısı kadının siyasette temsili açısından son derece önem taşımaktadır. İktidar partisinin kadının siyasette temsili hakkında uyguladığı politika ve söylemler diğer partileri etkilediği gibi parlamentoya daha fazla milletvekili soktuğu için aktif siyasette cinsiyet dağılımını da etkileyen bir unsur olmaktadır. Bu anlamda Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kotaya bakış açısı önem taşımaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi başkanı ve Başbakan Erdoğan, partinin karar organlarında %30 kadın kotası uygulanması konusunda talimat verse de, bu talimata erkek delegelerin uymaması sonucu, hazırlanan listelerde kadın temsil oranının, il ve ilçe parti teşkilatlarında düşük kalması dikkat çekicidir. Parti politikalarına baktığımızda, Başbakan Erdoğan’ın kota uygulamalarına, eşitliği engellediği ve bunun kadına yönelik bahşedilen bir yardım olarak algılanacağı gerekçesiyle karşı olduğunu belirttiği görülmektedir.

Başbakan Erdoğan 2007 genel seçimleri öncesinde, Kadın Adayları Destekleme Derneği başkanının kota uygulaması isteğine verdiği yanıt kota uygulamalarına çok sıcak bakmadığını göstermektedir. “Haksızlık yapıyorsun. Niye adil olmuyorsun. Şu

anda herkes eşit. Ben kotayı eşitlik olarak almıyorum. Eşit katılım zaten şu anda var. Git kazan al. Sen kendin gidip kazanıp alamıyorsun. Kota olduğu zaman ben erkeklerin ianesine sığınıyorum demektir." (<http://bianet.org/bianet/bianet/102096-gulbahar-erdogan-kotayi-kabul-etmisti>).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kadınların aktif siyasete katılımı ve kota politikalarına bakış açısı incelendiğinde meclise girmiş diğer büyük partilerle çok büyük bir farklarının olmadığı görülmektedir. Bu tespiti 2011 genel seçim sonuçları da destekler gözükmemektedir. Seçilen milletvekillerinin cinsiyete göre dağılımını incelediğimizde kadın milletvekili oranları sırasıyla AKP'de % 14.11, CHP'de % 14.07 ve MHP'de % 5.88 olarak ortaya çıkmıştır.

(http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim).

Türkiye'de kota uygulamaları açısından parti politikaları dışında önemli olarak nitelendirilebilecek diğer kurumların başında siyasetle ilgili sivil toplum örgütleri gelmektedir. Ekonomik ve sosyal haklar açısından cinsiyet eşitliğine vurgu yapan sivil toplum örgütleri kadının siyasette daha aktif bir biçimde ve düzeyde temsil edilmesi gerektiğinin altını çizmektedirler. Türkiye'de özellikle 1999'lardan itibaren kadının siyasette temsil edilme oranında yaşanan artışın önemli nedenlerinden biri, kadının geleneksel rolünü sorgulayan, kadın hakları için mücadele eden sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkması ve bu kuruluşların siyasette daha eşit bir anlayış ve uygulamaya yönelik yaptığı çalışmalarıdır (Gül 2007:11-13).

Siyasette kadın temsilinin, etkili ve kalıcı olabilmesi sivil toplum örgütlerinin partiler ve siyasal liderler üzerinde yarattığı baskı ile mümkün olur. Bu anlamda sivil toplum örgütleri, partilerin kadının siyasal temsilini bir vitrin olarak görülmesinin önüne geçme, mevcut ataerkil değer yargılarını geriletme ve siyaset erkek işidir mitini yıkma açısından son derece işlevsel ve önemli bir konumdadır.

Türkiye'de kota uygulamalarının gündeme gelmesinden itibaren yaşanan süreçte parti kotası üzerinden uygulanan kadın kotalarının parti niteliğiyle ilgili olarak şekillendiği söylenebilir. Özellikle merkeze yakın büyük partilerin, kadının siyasete aktif katılımıyla ilgili çabalarının retorik düzeyde kaldığını ve göstermelik politikalarla seçimi atlatma stratejisi üzerinden yürütüldüğü söylenebilir. Bu anlamda kota uygulamaları partilerin gönüllü kota uygulamaları ile belirlediği ancak uygulamada hayata geçirilmediği bir olgu olarak Türk siyasetinde yer alan bir kavram olagelmiştir. Bu durumun istisnası oy oranı bakımından küçük parti olarak nitelendirilen sol partilerdir. Partiler arasında kota uygulamasındaki farklılıkların nedeni; büyük partilerin kazanılmış konumlarını riske atmak istememesi nedeniyle kadının siyasetteki temsili konusunda daha tutucu davranması, oy oranı sınırlı küçük partilerin ise tabanlarını genişletmek istemesi ve yeni toplumsal grupları partiye çekebilmek adına kota uygulamaları konusunda daha duyarlı olmalarıdır (Sitembölükbaşı 2007:26).

SONUÇ

Kota uygulamaları kadının toplumsal açıdan dezavantajlı durumda olduğu ülkelerde siyasete katılımını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen düzenlemeleri içerir. Kota uygulamaları parlamentolarda ve yerel yönetimlerde, kadın milletvekili sayısını artırmanın kadınların toplumsal hayatta yaşadığı sorunları çözeceği anlamına gelmediği gerekçesiyle eleştirilmektedir.(Eser vd 2009:1994). Bu eleştiriler kotanın bizzat kendisinin ayrımcı bir uygulama olduğunu kota uygulamalarının, fırsat eşitliği ilkesine aykırı bir uygulama olduğunu ifade ederler. Bu eleştiriler, kota uygulamalarının, seçmenlerin kimin seçeceğine karar vermelerini engellediği için anti-demokratik olduğunun da altı çizilir. Bununla birlikte, kota uygulamaları, zaten siyasette cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olduğu için bu ayrımcılığı kaldırmaya yönelik bir uygulamadır. Kota seçmene kimin seçileceğini dikte etmez. Cinsiyetlerin en az hangi oranda temsil edilmesi gerektiğinin altını çizer (Sayın 2007:37).

Kadınların siyasette yer almasının her zaman kadın haklarını savunacağı anlamına gelmediği görüşü de kotanın uygulama nedeni yönünden anlamlı bir eleştiri değildir. Kota uygulamaları var olan eksik temsil düzeyini çözmeye yönelik bir uygulamadır. Siyasette var olan bir eşitsizliği, siyasetçilerin niteliği ya da davranış biçimini gerekçe göstererek engellemek bu eşitsizliğin devam etmesi anlamına gelecektir.

Kota elbette kadının toplumsal yaşamın her alanında maruz kaldığı ayrımcılığı ortadan kaldıracak sihirli değnek değildir. Bununla birlikte, gerekli adımların atılmasını sağlayacak ve daha etkili politikaları gündeme getirecek asgari temsil oranının oluşmasını sağlaması bakımından önemlidir. Bu anlamda kota uygulamalarından vazgeçen ülkelerde kadınların temsil oranlarının azalması siyasetteki ataerkil anlayışı değiştirmenin zorluğunu ve kota uygulamalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Örneğin kota uygulamalarından vazgeçen Romanya’da parlamentoda kadın temsili %34’ten %5.6 ya, Macaristan’da %21’den %8.2 ye, Arnavutluk’ta %29’dan %5.2’ye inmiştir.(Sayın 2007:45).

Kota uygulamaları açısından dikkat çekilmesi gereken bir husus ise, bu uygulamaların partilerin isteğine bağlı kaldığında, Türkiye’deki mevcut siyasi algı ve parti yönetim yapılarının demokratik olmayan uygulamaları nedeniyle, parti içi gönüllü kota uygulamalarının yetersiz kalması ve belirlenen oranın bu nedenle sağlanamamasıdır. Bu açıdan kota uygulamalarının, anayasa ya da yasal düzenlemeler üzerinden belirlenmesi ve güvence alınması kadınların niceliksel temsili artırmaq için gereklidir. Niceliksel temsilin kadın haklarına ve ayrımcılığı ortadan kaldırmasına etki yaratması ise kadın haklarıyla ilgili sivil toplum örgütlerinin gücü ve bu gücü parlamentoya yansıtmasıyla ilgili bir kavramdır.

Türkiye kadının siyasette temsili açısından Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin oldukça gerisinde kalmaktadır. Bununla birlikte 2007 ve 2011 genel seçimlerinde kadınların parlamentoda temsil oranı sırasıyla 4,4'den 9,1'e 9,1'den 14,3'e yükselmiştir. Bu durum, partilerin siyasette kadın kotasına ya da siyasette kadın temsiline bakış açısındaki değişimden çok, siyasette kadın temsili ile ilgili sivil toplum örgütlerinin aktif politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu süreçte göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta ise, Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üyelik sürecinin ve ilerleme raporlarının kadının siyasette temsili ile ilgili dış baskı oluşturmasıdır. Bu durum, siyasette kadın temsiliyle ilgili sivil toplum örgütlerinin ülke içerisindeki etkisini artıracığı gibi kota tartışmalarının ve genel olarak kadının siyasette temsil oranının yükselmesi gerekliliğinin, daha fazla gündeme geleceği anlamını taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, A. (2004). Yerel siyaset kadınlar için neden önemli? Birikim Dergisi, s 179, ss.71-77.
- ALTAN, C. (2011). "Eğitim-Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Örneği", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 12, Sayı:1 s: 313-329
- ATLAMA S. ve C.ÖZSOY. (2009). "Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Türkiye'nin Karşılaştırmalı Bir Analizi", Uluslararası VII. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 63-77
- AYDEMİR, D. AYDEMİR, E. (2011) Türk Siyasetinde Kadınlar Çok Oluyoruz!, Usak Raporları, Ankara.
- ÇADIR, M. (2011) Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollarının Rolü, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- ÇOBAN, T. (2010). Siyasi Tercihler ve Oy Değişimleri, http://www.ipsos.com.tr/staticfiles/files/005_Tonguc_Coban.pdf, bağlantı tarihi 7.10.2012.
- DAHLERUP, D. FREIDENVALL, L. (2005) "Quotas as a 'Fast Track' to Equal Representation for Women: Why Scandinavia Is No Longer the Model." International Feminist Journal of Politics 7 (1): 26-48.
- ESER, H.B. DİNÇ, M. (2007) "Kadınların Siyasal Katılımını Artırmaya Yönelik Bir Yöntem Olarak Kota Uygulamaları", Yerel Siyaset, Yıl:2 Sayı: 19 ss. 13-17.
- ESER, H.B. TEKİN, N. DİNÇ, M. (2009) "Kadınların Siyasal Katılımını Artırmaya Yönelik Bir Yöntem Olarak Kota" Uluslararası Davraz Kongresi, 24-27 Eylül 2009, ss. 1980-1999.
- GENÇKAYA, Ö. F. (2011). "Kadın Milletvekillerinin Yasama ve Denetim Faaliyetleri ve Rollerini (1935-2007)" Yasama Dergisi, sayı 18, S, 5-34.
- GÖKULU, G. SARI, Ö. (2008) "Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyasetteki İşlevleri: Kadın

- Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği-KADER Örneği” Türkiye’de Siyasetin Dinamikleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Bolu.
- GÜL, S.S. (2007) "Seçimin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı Yoksa Eril Siyaset mi?", Toplum ve Demokrasi, Yıl 1, Sayı 1, s.1-26.
- HOWARD, M, K. (1990). "Guaranteed Seats for Political Representation of Women: The Egyptian Example." *Women and Politics* 10 (1): 17–42.
- <http://bianet.org/bianet/bianet/102096-gulbahar-erdogan-kotayi-kabul-etmisti> bağlantı tarihi 10.12.2012
- <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> bağlantı tarihi 15.10.2012
- <http://www.ka-der.org.tr/tr/basin.php?act=sayfa&id00=110&id01=99&menu=> bağlantı tarihi 25.12.2012.
- <http://www.ka-der.org.tr/tr/container.php?act=unlimited00&id00=111> bağlantı tarihi 18.12.2012
- <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=916157&CategoryID=97> bağlantı tarihi 10.01.2013
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim bağlantı tarihi 15.08.2012.
- <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=20272> bağlantı tarihi 15.12.2012
- HTUN, M. N. (1998). *Women’s political participation, representation and leadership in Latin America*. Washington DC: International Center for Research on Women, Issue brief.
- KA-DER. (2012) 2012 Kadın İstatistikleri. http://www.ka-der.org.tr/tr/down/2012_KADIN_ISTATISTIKLERI.pdf bağlantı tarihi 20.09.2012.
- KAGİTCİBAŞI, C. (1986). Status of women in Turkey: Cross-cultural perspectives. *International Journal of Middle East Studies*, 18, 485-499.
- KILIÇ, Z. (2000) "Eşitlik İçin Kota Politikaları", Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara, 1-42.
- KROOK, L.M. (2008) "Quota Laws for Women in Politics: Implications for Feminist Practice." *Social Politics* 15 (3): 345– 68.
- MANSBRIDGE, J. (1999). "Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent 'Yes.'" *Journal of Politics* 61 (August): 628-657.
- MARSHALL, G. A. (2010). "Gender Quotas and the Press in Turkey: Public Debate in the Age of AKP Government" *South European Society and Politics*, v:15, i:4, p:573-591.

- MÜFTÜLER-BAC, M. (2005). "Turkey's political reforms and the impact of the European Union" *South European Politics & Society* , 10 (1) : 16 – 30 .
- SAYIN, A. (2007) Kota El Kitabı "Geçici Özel Önlem Politikası: Kota" ,KA-DER Yayınları, 2007.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş. (2007) "Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları" Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Yıl:2007, Cilt:12, Sayı 1, s,13-36.
- SPO, (2009). "Female Labor Force Participation in Turkey: Trends, Determinants and Policy Framework", Human Development Sector Unit, Europe and Central Asia Region.Report No 48508-Tr.
- TEKELİ, Ş. KORAY, M. (1991) Devlet-Kadın-Siyaset, TÜSES, Ankara.
- TÜSİAD, KAGİDER (2008) Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği: sorunlar, öncelikler ve çözüm önerileri. TÜSİAD ve KAGİDER ortak yayını.
- USAL, O.Z. (2010). Bir İnsan Hakkı Olarak Kadının Siyasal Hayata Katılımı: Avrupa Birliği Ülkelerindeki Durum ve Türkiye, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İstanbul.